

CHOLG'ULARNING PAYDO BO'LISH TARIXI HAMDA HOZIRGI KUNDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Xidirov Kamil Achilovich

Termiz davlat universiteti

“Musiqqa ta'limi” kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Cholg'ularning paydo bo'lish tarixi hamda hozirgi kundagi o'rni va ahamiyati” mavzusi asosida qisqacha ma'lumotlar berildi.

Kalit so'zlar: Musiqqa, san'at, tor, pipa, banjo, lyutnya, afg'on rubobi, nay, sunray, hushtak, doira, nog'ora.

Hozirgi kunlarda san'atimiz, ko'hna madaniyatimiz tarixini o'rganish va unga qiziqish tobora oshib bormoqda. Tarixchilar, san'atshunos olimlar va qadimshunoslarning bu yo'nalishlaridagi xizmatlari tufayli Markaziy Osiyo xalqlarining ko'p asrlik ma'naviy madaniyatini yorituvchi qator adabiy va yozma manbalar yaratildi. Musiqiy cholqu ijrochiligi milliy xalq cholg'ularida sozandachilik san'ati ham boshqa san'at turlari singari ko'p yillik tarixga egaligi oydinlashadi.

Arxeologik qazilmalaridan topilgan tarixiy obidalar, adabiy va yozma manbalar qadim-qadimdan turli xalq cholg'ulari mavjud bo'lganligidan dalolat beradi. Moddiy madaniyat yodgorliklari, tasviriy san'at asarlari, kitob miniatyuralaridagi tasvirlangan xilma-xil sozlar, cholg'u ijrochilik san'ati qadimyiligini isbotlab, mavjud ma'lumotlarini yanada to'ldiradi.

Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra rubobga o'xshash sozlar ko'pchilik xalqlar orasida uchratish mumkin. Tuzilishi, yasalishiga, ijro uslublarini hisobga olgan joy-joylarda mavjud bo'lgan cholg'ular o'zgacha nomlangan turli xalqlar orasida rivojlangan cholg'ularning ayrimlarini misol tariqasida ko'rsatib o'tishni lozim.

Tor – 6 ta torli mizrobli chertma torli soz. Ozarbayjonda, Armanistonda, qisman O'zbekistonda ham keng rivojlangan cholg'u.

Pipa – Mizrobli chertma torli cholg'u - Lyutnya tipidagi, rubobga o'xshash soz. Yaponiya, Koreya, Vetnamliklardan taraqqiy etgan sozlardan biridir.

Banjo – Torli, mizrobli chertma torli cholg'u. Afrikaliklarda keng rivojlangan cholg'ulardan biri.

Afg'on rubobi - 5 ta torli, mizrobli, Afg'onistonda, Tojikistonda, O'zbekistonda keng rivojlangan cholg'ulardan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustivor vazifalarga mos holda, kadrlar tayyorlashning ma'no-mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish maqsadida qabul qilingan. Unda shunday ta'kidlangan – “Oliy ta'limning ma'naviy-axloqiy mazmunini oshirish, talaba yoshlarga mustaqillik g'oyalariga, yuksak ma'naviyat

va insoniylikning milliy an'alariga sodiqlik ruhini chuqur singdirish, ularda yot g'oya va mafkuralarga nisbatan immunitet va tanqidiy tafakkurni mustahkamlash bo'yicha keng ko'lamli ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarni olib borish dolzarb vazifamizdir".

Shunday ekan, hozirgi oliy dargohlarda ta'lim olayotgan har bir talaba davr bilan hamnafas holda ta'lim va tarbiya sohalariga oid innovatsion texnologiyalardan, jahon ta'lim standartlariga mos ravishda bilim olishlari ko'zda tutiladi.

Milliy o'zbek cholg'ularining yaratilish tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Dastlabki musiqa, cholg'ulari eramizdan avvalgi XIII ming yillikda dunyoga kelgan deb taxmin qilinadi. Musiqa cholg'u ijrochiligida eng avvalo o'rta zarbli cholg'u sozlari paydo bo'lgan. Sababi qadimgi mehnat qo'shiqlari ishning ritmik tuzilishi bilan bog'liq bo'lgan. Keyin shovqinli cholg'ular paydo bo'lgan. Keyinroq esa xalq ustalari tomonidan qamish bambukdan nay, surnay va naysimon hushtaklar yasaganlar. Ustalar tomonidan esa do'mbira, shiqildoqlar, chiltorlar - arfa va doyralar yasalgan.

Vaqt o'tishi bilan bu cholg'ular yanada takomillashib, ko'p yo'lli, shuningdek zamonaviy ko'p teshikli naylar yuzaga keldi. So'ngra torli-mirzobli va torli-kamonchali musiqa cholg'ulari paydo bo'ldi. Ulardan saroy ayonlarining marosimlarida, harbiy yurishlarda foydalanildi.

Milliy o'zbek xalq cholg'u sozlari shakllanishda davom etib, ular ko'p asrlik taraqqiyot davomida o'ziga xos xususiyatlarini tovush tusini saqlab qoldi. O'ziga xos tuzilishi nay, qo'shnay, surnay, do'mbira, tanbur, rubob, dutor, g'ijjak, chang, doyra, nog'oralar an'anaviy shaklda bizgacha yetib keldi. Eramizdan avvalgi III asr o'rtalarida O'rta Osiyoning g'arbiy viloyatlarida Parfiyona, sharqda esa Grek-Baxtriya davlatlari tashkil topdi. Eramizning V asrida O'rta Osiyoning janubiy qismida Kushon shoxligi tarkib topdi. Kushon sulolasi hokimiyati ostida bir qancha davlatlar birlashdi, buning natijasida shaharlar yuksaldi, madaniyat va san'at gullab -yashnadi, yangi-yangi musiqa cholg'u sozlari yaratilishiga tarixiy sharoitlar yuzaga keldi.

Quldorlik tuzimi davrida Maroqand, Niso, Tuproq qal'a, Termiz va boshqa shaharlar mavjud edi. Ushbu shaharlar hududida olib borilgan arxeologik qazilma ishlari chog'uda badiiy hunarmandchilik buyumlari, turli xil milliy cholg'u sozlarining tasvirlari topildi. Quldorlik jamiyati O'rta Osiyo xalqlari madaniyati rivojida muhim bosqich bo'ldi. Xalq musiqasi yanada yuksaklik bilan birga cholg'ular ham takominlashdi. Arxeologik qazilmalar natijasida Markaziy Osiyo madaniyatini, xalq milliy cholg'u sozlarini o'rganishda qimmatli malumotlarga ega bo'lindi. Topilgan madaniy yodgorliklar: rubobsimon cholg'u sozi, nay va shu kabi cholg'u asboblarni cholib turgan mashshoqlar tasvirlangan. Ayratomdan topilgan sopol haykalchalar qimmatlidir. Ularda turli xil musiqa cholg'ulari: lyutnya, tanbur, rubobsimon cholg'u, qonun, ud, do'mbirasimon cholg'u asbobi, nay, surnay, doyrasimon cholg'u asboblari mashq qilayotganliklari tasvirlangan.

Foydalanilga adabiyotlar

1. I.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. –T., «Ma'naviyat», 2008.
2. Yu.Rajabiy. «O'zbek xalq musiqasi». I-V jildlar. T., 1955-1959.
3. Yu.Rajabiy. «Shashmaqom». 1-VI jildlar. T., 1965-1975.
4. F.M.Karomatov. «Uzbekskaya instrumentalnaya muzika». T., 1972.
5. F.M.Karomatov. «O'zbek xalq musiqa merosi». T., 1978, 1-kitob.
6. A.Petrosyans. «Instrumentovedenie».
7. Choriyev Bekzod Bahrom o'g'li. (2024). Performance In Folk Instruments (Gijjak Kobus Bass). International Journal of Formal Education, 3(4), 66–68. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2492>
8. Bekzod, C. (2023). THE HISTORY OF THE CREATION OF UZBEK FOLK INSTRUMENTS AND THE RAVINES OF IMPROVEMENT. Innovations in Technology and Science Education, 2(10), 76-79.
9. Choriyev , B. (2022). G'IJJAK QOBUZ BAS CHOLG'USINING YARATILISH TARIXI VA O'ZBEK MUSIQA IJROCHILIGIDA TUTGAN O'RNI. Journal of Integrated Education and Research, 1(7), 34–37. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/573>
10. Choriyev, B. (2022). ISSUES TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF MUSIC CULTURE CLASSES IN SECONDARY SCHOOLS. Journal of Integrated Education and Research, 1(1), 67–73. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/20>
11. Choriyev, B. B. O. G. L. (2022). O'zbekistonda xalq cholg'ularining takomillashuv jarayonlari hamda ko'p ovoqli orkestr va ansambllarning tashkil topishi. Science and Education, 3(4), 776-780.
12. Choriyev, B. (2021). CONTENT AND LEVEL OF COMPETENCE OF MUSIC CULTURE LESSONS IN SECONDARY SCHOOLS. EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH.
13. Choriyev, B. (2021). umumiy o'rta ta'lim muassasalarida musiqa madaniyati darslari samaradorligini oshirishdagi kamchiliklar va muammolar. URL: <https://scienceweb.uz/publication/2144>.
14. Choriyev, B. (2021). BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARI HAMDA UMUMIY O'RTA TA'LIM MUAASSASALARI INTEGRATSIYASINI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI. In REPUBLICAN SCIENTIFIC CONFERENCE MODERN EDUCATION AND UPBRINGING PROBLEMS, SOLUES AND PERSPECTIVE OF DEVELOPMENT. Scienceweb-National database of scientific research of Uzbekistan.
15. Choriyev, B. B. (2019). Ideological bases for the modernization of Uzbek folk instruments. ISJ Theoretical & Applied Science, 12(80), 83-87.